

RECORDS D'UNA ÈPOCA

Un dia sota la dictadura de Primo de Rivera a Gràcia

Gràcia, el meu poble

Era el temps del maleït dictador Primo de Rivera. Jo devia tenir nou o deu anys, però de tot en tinc una bona memòria, perquè tot el que passava ja em feia mal, com en tota la meva llarga vida m'han fet mal les injustícies i les incomprendions que hem rebut de la resta d'Espanya. Llavors se'ns va prohibir parlar català a les escoles, fer ballades de sardanes i tantes i tantes coses.

Doncs bé, en aquell temps de negrors, va venir a tocar a la plaça de Rius i Tauler, davant de l'Ajuntament (Ca la Vila, com en dèiem tots), la banda municipal de Barcelona, dirigida per en Lamotte de Grignon, un director molt estimat i una mica "desafecto al règimen". Doncs bé, jo sempre he guardat un record molt emotiu d'aquest concert. No sé ni què van tocar. M'imagino que música popular, però jo el que recordo amb més afecte, perquè em va sorprendre, va ser que per tots els carrers del voltant de la plaça venia gent per sentir el concert, i cadascú portava la seva cadireta, ja que a la plaça no havien posat ni bancs ni cadires per seure la gent. Però, era igual, tothom estava content i agraït pel fet que aquella tan gran orquestra, amb tants músics, hagués vingut a tocar al carrer per a un públic tan humil com nosaltres. La gent els escoltava amb silenci i respecte. I aleshores va venir el millor. Per darrera peça i com a acomiadament, van tocar la sardana "La Santa Espina". La gent, com una sola persona, es va posar dempeus, aplaudint amb entusiasme, sobretot quan arribava el tros en què la lletra diu: "Som i serem gent catalana, tant si es vol com si no es vol". Ens estava prohibit cantar-ho, però la gent sabia la lletra de memòria i dintre seu cadascú la cantava. Llavors era el nostre himne, no en teníem cap més.

Tothom se'n va anar molt content a casa, amb la rialleta a la cara i arrossegant la seva cadira. Encara quan hi penso, sento tendresa de les persones d'aquell barri, humils, sinceres i nobles de sentiments. I dono gràcies a Déu per haver-me fet néixer en aquest rodal de la meva petita pàtria.

Abril de 1931, la proclamació de la República

Ara sí que m'he decidit a escriure el que recordo dels esdeveniments del dia de la proclamació de la República, però ja són molt llunyans i he de fer un esforç de concentració per traslladar-me fins a aquella època. Jo només tenia 12 anys.

Recordo que ho vaig viure molt intensament dins de casa meva, sobretot els comentaris que es feien entre els meus parents: els meus pares, l'oncle Santiago, la iaia. Tot era anar al balcó a veure què passava al carrer, i tornaven a entrar tranquils i contents perquè no passava res desagradable ni que fes por. Per la ràdio sabíem que en "Cametes" se n'havia anat, que ja havia traspasat la frontera. Ell, el conde de Romanones i tants altres indesitjables. Això ens causava una gran alegria, però encara no sabíem quines conseqüències vindrien. De moment, semblava tot tranquil. No se sentia cap tret, ni sortia fum de cap església.

Al cap d'una estona vingueren pels carrers en camions destapats i bastant desbaratats, dels poblets del voltant de Barcelona, tot d'homes cantant la Marsellesa i cridant "Visca la República!".

Llavors sí que ja no hi havia cap dubte, que la cosa anava bé i que no hi hauria cap repressió. Tot ja ens omplia de tranquil·litat. Gràcies a Déu, ja no tornaríem a veure més la Guàrdia Civil a casa, per inspeccionar i preguntar, i a veure com es comportava el papa, perquè a ell el tenien fitxat, d'una vaga que va fer el sindicat de contramestres, i aleshores el van posar a la presó. I és clar, va quedar fitxat i sempre vivíem amb una mica de por. Doncs mira quina tranquil·litat no tindríem ara amb l'arribada de la República!

Jo, amb la meva innocència d'adolescent, sé que veia el cel més net i més blau. Tot el món més bonic. Ja llavors era il·lusionista i romàntica. Ara ja sé que no va ser així, però aquella il·lusió d'aquells dies clars i transparents d'abril no vull oblidar-la.

Els fets d'octubre de 1934

Des de la proclamació de la II República que semblava que vivíem en pau. Nosaltres, els treballadors, necessitàvem poc per viure en pau i tranquil·litat: tenir una feina fixa, mal pagada, però això ja ho sabíem i no teníem gaires despeses ni capricis. I en aquesta època de tranquil·litat hi va haver unes

eleccions i va guanyar, només a Catalunya, Esquerra Republicana, amb molta diferència dels altres partits polítics.

Aleshores la gent estava contenta, ja semblava que a Catalunya ho teníem tot guanyat, que havent estat tot legal, els nostres governants ja tindrien prou força per fer valer els seus drets. Però grans i petits érem uns innocents: no comptàvem amb la força i la mala voluntat que tenien a Espanya. I un 6 d'octubre (per què no els anomenen mai els fets d'octubre?) van anar amb les forces militars al Palau de la Generalitat per agafar presoners tots els nostres mandataris, que s'hi havia aixoplugat. Només tenien els Mossos d'Esquadra i uns quants voluntaris que els defensaven. Va haver-hi molts trets i bastants morts, tot per allà a Barcelona (jo sóc de Gràcia) i als carrers cèntrics. L'endemà ens vam assabentar que els nostres governants s'havien rendit, com era de preveure, i que hi havia molts morts i ferits.

Un d'aquests morts era el promès d'una noia del costat de casa meva; feia anys que festejaven, com es deia aleshores. Era un xicot dels Garidells, un poblet de Tarragona, on jo havia anat l'estiu anterior a la festa major. O sigui que coneixia tota la família d'aquest bon noi. Em va fer molta tristesa que l'haguessin mort, pobret!

Aleshores vam saber que al nostre president Companys, i a tots els consellers, els havien dut presos al vaixell Uruguai i, per tant, el govern de Madrid ja no hi volia tenir tractes. Per a mi va ser un cop molt fort, tot plegat. Em pensava, innocent de mi, que tenint les coses tan clares i havent tret gran majoria a les eleccions, teníem tot al força legal. Però llavors a Espanya hi havia una dreta governant i se les sabien totes per fer mal a Catalunya. Així que veien que alçàvem una mica les ales, ja corrien per veure com ens les podien tallar. I sempre ho ha fet. N'espero poques de comprensions i amabilitats, d'Espanya. No ens estimen.

L'endemà del 6 d'octubre, tothom va anar a treballar, amb la cua entre les cames. Jo devia tenir 15 anys i feia poc que em cuidava d'una màquina de fer rodets (era el que fèiem les nenes quan començàvem a treballar al tèxtil). I, allà drete, cuidant-me dels rodets, tota sola plorava com una magdalena. No em podia treure la derrota del cap.

Aleshores va venir una senyora gairebé vella (abans les dones treballaven fins a molt grans) per preguntar-me si havien ferit el meu germà o agafat el meu pare. Jo deia que no. "Doncs, per què plores amb tant de sentiment?". I jo recordo que vaig contestar, amb tota l'ànima: "PER CATALUNYA!".

Al cap d'uns mesos va tornar a haver-hi eleccions i aleshores van guanyar i van sortir tots els consellers que havien estat presoners.

Guerra Civil. Estiu del 38 a Gràcia

L'ària de Bach

Heu escoltat alguna vegada l'ària de Bach amb concentració i devoció? Jo, l'altre dia, la vaig tornar a sentir. Estava estirada al sofà, amb els ulls tancats i el cos deixat anar. En aquell moment no em feia mal res. Tota jo, quieta, concentrada en aquelles notes llargues, sostingudes, d'aquella quantitat de violins. Semblava música celestial... I tot d'una, vaig sentir com si el meu cos levités. Em sentia tan bé! Però, és clar, el que s'enlairava era el meu esperit, i em vaig sentir transportada a aquell matí d'estiu de l'any 1938. Era diumenge i l'Orquestra Obrera de Concerts, fundada i dirigida per en Pau Casals, va venir al teatre Bosque a fer un concert per la gent de Gràcia. Hi vam anar amb la Teresina i la seva germana. Jo no sé si elles en van gaudir gaire d'aquella música, però jo sí. L'última peça que van tocar va ser l'ària de Bach. I sempre l'he portada a dins com la meva música preferida. I és que després es va esdevenir un fet que s'adeia amb aquella música tan inspirada i dolça i amb aquell matí tan lluminós d'estiu. Jo portava dol rigorós pel meu germà (només feia un any que l'havien mort al front). Llavors s'anava molt negre (vestit, mitges, sabates, arracades...). Però estava bufona. M'havia estirat, fet més esvelta i m'havia arreglat bé. Les dones en sabem d'arreglar-nos amb gràcia, quan volem. Doncs bé, jo encara sortia tota embadalida del concert, i llavors el vaig veure allà dret, esperant-me, tot somrient. L'Eugeni! Feia tant temps que no l'havia vist! Gairebé no en sabia res! Em semblava caigut del cel! Em vaig quedar tan sorpresa que només vaig poder dir-li que com és que estava a Barcelona, i com sabia que em trobava al Bosque. Em va contestar que estava a prop de Barcelona, i que li havien agafat ganes de veure'm. Que havia anat a casa meva i la mare li havia dit on era jo. Diu que va voltar tota la planta de platea, en una busca infructuosa. I és que nosaltres érem a dalt de tot del teatre, perquè no teníem prou diners per pagar el que valia a baix. Llavors va pensar que si s'esperava a fora, segur que em veuria a la sortida. Tots dos ens miràvem admirats. Talment com si s'esdevingués un miracle. Jo pensava: "Que elegant i guapo que està! I que bé que li queda aquest vestit militar!". I ell també em mirava amb una admiració i una dolcesa als ulls... Després em va dir que em trobava molt maca i que "me había hecho más mujer". Així m'ho va dir. Jo em vaig sentir molt cofoia, i encara me'n vaig enamorar més. Pensava: "Com és que li agrado i com és que es molesta tant per venir-me a veure? Si jo sóc una noieta tan insignificant i ell ja és tot un home important i amb estudis i personalitat...".

Ens va tornar a acompanyar fins a casa, i vam quedar que a la tarda ens trobaríem, per anar al cinema. Vam anar al Vergara i allà em va fer el primer petó d'amor.

Tot era nou per a mi. I vaig pensar (i em va saber greu pensar-ho) que, encara que estiguéssim en guerra, el món era bonic. I és que quan s'és jove i estàs enamorada, tot és dels colors de l'Arc de Sant Martí!

Tot això em va fer reviure l'ària de Bach. I és que la música torna tants records!

Guerra Civil

24 de gener de 1939. La Retirada

Aquella tarda del 24 de gener de l'any 1939 encara la tinc viva a la memòria. I tants i tants anys que han passat! Quan recordo els temps tan antics, tinc la sensació que he viscut diverses vides: com si fos un altre món i un altre jo hagués viscut aquelles situacions. El dia abans a la nit es va presentar a casa meva un soldat que deia que venia en nom del comandant Eugenio Fernández Granell. Era el meu estimat, i el cor em va fer un salt! Em vaig posar a tremolar, feia temps que no en sabia res! Va explicar que l'havia fet venir fins a casa meva, per dir-me que estava a Sant Cugat del Vallès, amb la tropa, anant de retirada i que, si el volia veure per darrera vegada, hi anés jo, perquè ell no es podia desplaçar. Vam quedar amb aquell noi que l'endemà ens vindria a buscar, al meu pare i a mi, i ell mateix ens acompanyaria a Sant Cugat.

No sé ni com vaig passar aquella nit: semblava que el món em queia a sobre. Barcelona era una ciutat assetjada, sense llum, sense foc per escalfar-nos una mica, ni gairebé per poder coure la mica de menjar que ens quedava. I, sobretot, la gran por d'allò que ens cauria al damunt: les represàlies. I, a més, tot perdut! Tot el més estimat i el més venerat per mi!

A la tarda del dia següent, el meu pare i jo estàvem esperant el soldat que ens havia de venir a buscar per acompanyar-nos on es trobava l'Eugeni, però no es va presentar. Es veu que amb la situació tan perillosa i crítica que vivíem aquells dies, la seva família no el va deixar incorporar-se una altra vegada a

l'exèrcit vençut. Ho vam comprendre i vam sortir sols el meu pare i jo. Encara vam poder agafar un tren, que ja ens van dir que seria el darrer, perquè el front de guerra ja es trobava al Vallès.

Quan vam arribar ens van indicar a quina casa es trobava la tropa. Hi vam anar i allí estava ell, l'Eugeni, entremig dels seus soldats. Es veia tranquil i assossegat, com si res de greu passés. Només es va estranyar una mica que hi anéssim sols, sense l'acompanyant que ens havia enviat. Ens va fer asseure, atent i afectuós com sempre. Llavors va fer una conversa a part amb el papa i vaig sentir que li deia que ja no hi havia cap esperança de salvar la República, que estava tot perdut i que si ell –el meu pare- estava compromès en política, li aconsellava que se n'anés. Ell ja li proporcionaria un camió per a la fugida. Déu meu! Tot plegat em feia esgarrifar.

El papa li va contestar que li ho agràia molt, però que ell tenia una família i una mare vella, i que no devia exposar-los a una aventura i a una inseguretat tan perilloses. Tot plegat em feia molta pena i molta por, però en el fons em creava un petit consol veure com aquells dos homes, que gairebé no es coneixien, parlaven com a amics i volien ajudar-se en totes les dificultats que se'ns presentaven. Per desgràcia, no podíem fer res els uns pels altres. Havíem d'acceptar totes les tribulacions que ens esperaven.

Ja es feia tard i havíem de tornar. L'Eugeni va dir que ens acompanyaria fins a Barcelona. Vam sortir cap a l'estació. Feia un capvespre lluminós i transparent. Aleshores, el Vallès era una terra neta i idíl·lica. A l'estació no hi havia senyal que hagués de passar cap tren, ni s'hi veia ningú. Cap empleat per poder fer una pregunta. Tot estava solitari. Vam decidir anar a peu fins a Barcelona. Per anar més segurs, ens vàrem posar per les vies del tren. Portàvem tots tres les ales caigudes, no ens dèiem res. Hi havia un gran silenci, només trencat pel retronnyir dels canons. Ja eren allà a la vora i no paraven.

Abans d'endinsar-nos pel túnel de Vallvidrera, vaig girar el cap per mirar endarrere i vaig veure una posta de sol de tots els colors, bonica i resplendent com mai no l'havia vista. Llàstima del bum-bum dels canons que no paraven! Es veia que la naturalesa estava en pau, però no així els homes.

L'Eugeni em va dir que m'agafés del seu braç, perquè amb els pedrots del costat de les vies, no caminaria bé. I així ho vaig fer. El pare anava al davant, sol. Jo me'l mirava i em feia molta pena; es veia un home capolat, cansat de lluites inútils i penes grosses. Jo pensava: "Pobret!". Què més tràgic li tocava viure. No sé ni com vam caminar tants quilòmetres fins arribar a casa. Anàvem caminant en silenci. No sentia cap mica de cansament. Tot plegat, com si visqués un malson.

Vam arribar a Barcelona ja negra nit. I encara es veia més negra perquè no hi havia cap llum encès ni a fora ni a dins de les cases. Per tot hi havia un gran silenci. Semblava una ciutat fantasma. Feia ja uns quants dies que havien deixat de bombardejar.

La mare ens esperava amb ànsia i patiment. Havia preparat un sopar, no sé pas com ho havia aconseguit, de cigrons i bacallà. I l'Eugeni va treure de dins la bossa que duia un "xusco" i el va deixar damunt de la taula. Vàrem sopar gairebé a les fosques. Només il·luminats una mica pel llumet de petroli de sobre la taula. Hi havia la meva àvia (molt velleta), la meva germana, que encara era una nena, els meus pares, l'Eugeni i jo. Només se'ns il·luminava una mica la cara. Recordo aquell sopar com si fos tret d'un quadre del pintor holandès Rembrandt. Això sí, sense somriures, ja que estàvem tristos. Parlàvem, però amb les paraules plenes de preocupació. Però tenia l'esperança, dintre meu, que tot s'arreglaria aviat. Ai, inconsciència de la joventut!

Després, va dir l'Eugeni que ja havia de marxar a reunir-se amb la tropa, que l'esperava per fugir cap a França. Vaig acompanyar-lo amb una espelma a la mà. Hi havia moltes escales i estava molt fosc. Quan ja vam ser a baix, vaig apagar l'espelma. I llavors, quin comiat més dolç i més desesperat a la vegada! Jo no en sabia res, d'aquells petons apassionats, ni de les mans àvides d'un home acariciant la meua pell, tot dient-me, suplicant-me que fugís amb ell que, si no, ja no ens veuríem més. Jo li contestava que no podia deixar els meus pares, que ells, pobres, ja havien perdut el fill a la guerra, que ja hi aniria quan ell m'escrivís del lloc on s'hauria pogut situar...

Jo no sabia de les dificultats i les misèries que es trobaven els fugitius de la Guerra Civil! Jo no sabia res de res, fins que al cap d'un temps ho vaig llegir, i em vaig quedar esgarrifada i molt apesadada per tot el que passàvem nosaltres aquí: escarnis de tota mena i rentats de cervell que, quan t'hi fixaves, et feien estar sempre en rebel·lia.

I tornant una mica enrere, just en l'episodi de l'acomiadament amb l'Eugeni, doncs es va acabar aviat, perquè vam sentir que la mare baixava l'escala. Pobra dona! Deuria tenir por que jo fugís amb l'Eugeni!

Llavors ell es va acomiadar definitivament; se'n va anar carrer amunt, il·luminat per la resplendor de la lluna. No es va girar. El vaig perdre per sempre més!

Al cap d'un mes i mig vaig fer vint anys. Quin dia més trist! I quina grisor que hi havia per tot arreu!

D'aquell capvespre lluminós i poètic a la vegada només en quedava la memòria dintre meu.